

XVI. YÜZYIL ORTALARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SUHTE OLAYLARI

Yunus KOÇ

Özet: XVI. yüzyıl Osmanlı toplumu değişik açılardan incelenmiştir. Osmanlı devletinin ulaştığı sınırlar, Avusturya ve İran'la olan savaşlar, Sultan Süleyman'ın 46 yıllık iktidar döneminde Avrupa siyasetinden oynadığı roller vb. bakımdan dönem oldukça hareketlidir. İçeride ise farklı bir hareketlilik vardır. Dışarıdan bakıldığında görünmeyen bu hareketlilikte; mal ve hizmet fiyatlarındaki artış, nüfus artışı, konar-göçer grupların gittikçe yerleşik hayat ve tarıma geçmesi, yeni sosyal grupların ortaya çıkması, yönetimde kapıkulu ordusunun etkinliğinin artması gibi faktörler bir takım sosyal huzursuzlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle, tarımsal alanların ve tarımsal üretimin nüfus artışına paralel olarak artmaması; genç ve dinamik nüfusun kendisine, tarım dışında, yeni sosyal statü kazanma kapılarını zorlamaya başlaması; tarımsal faaliyet üzerindeki kısıtlayıcı ve zorlayıcı kuralların çiftçileri baskı altına alması ve köylü genç nüfusun bu baskıdan kurtulma düşüncesi veya bu kesimin yeni bir sosyal statü elde etme amacıyla medrese önelerine gelmeleri; medreselerin ise kapasite darlığı sebebiyle bu talebe cevap vermekte yetersiz kalması gibi sebeplerle Batı Anadolu vilayetleri, öğrenci veya öğrenci adaylarının yarattığı çok sayıda toplumsal kargaşa ve anarşiye sahne olmuştur. XVI. yüzyılın sonlarına doğru yaşanacak olan Celali isyanlarının habercisi olan bu öğrenci hareketlerini yeniden mercek altına almak ve yeni bulgularla farklı bir açıdan değerlendirmek gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, XVI. yüzyıl, medrese, suhteler, suhte ayaklanmaları, Celali isyanları, öğrenci hareketleri, toplumsal hareketler.

The *Suhte* Movements in the middle of the XVIth Century in the Ottoman Empire

Abstract: The XVIth Ottoman society has been scrutinized in various aspects. This era is significantly mobile due to the borders the Ottoman state reached, the wars against Austria and Iran, the roles of the Sultan Soliman during his 46-year reign in the European policy, etc. On the other hand, at home there is a different mobility. In this unseen mobility from the outside point view; factors such as the increases of price in goods and services, the population growth, the gradual transition of the transhumance to sedentary and agricultural life, the emergence of new social communities, the increasing effectiveness of Janissaries in the central administration brought about social unrests. Especially, the western anatolian provinces have seen many anarchies and social unrests caused by students and student candidates of madrasa due to such reasons as the imbalance between the population growth and the agricultural areas and productions, the fact that the young and the dynamic population sought ways to gain a new social status apart from the agricultural occupations, the fact that the rigid and harsh conditions in the activities of agriculture affected the farmers and the desires of the young village population to get rid of this pressure or the arrival of this new

generation to the front of the madrasa in order to get a new social status and the fact that the madrasas fall short of meeting these demands. It is necessary to examine and evaluate these student movements relying on new findings from a different point of view, which is an indication of Celali Rebellions to take place towards the end of XVIth Century.

Key words: Ottoman, XVIth Century, madrasa, *suhtes*, suhte rebellions, Celali rebellions, student movements, social movements.

Giriş

Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı devletinin “klasik” formuna kavuştuğu, merkez ve taşra kurumları ile devletin tam bir imparatorluk vaziyetini aldığı bilinen bir husustur. Devlet örgütlenmesinin kadı ve bey eksenli taşra uzantısı, Beylerbeylik, Sancak, Kaza ve Nahiye örgütlenmesinin salyaneli olmayan eyaletlerde uygulanma biçiminin standart hâle geldiği dönem XVI. yüzyılın ortalarıdır. Merkez teşkilatı da aynı şekilde klasik görünümüne bürünmüş, Divan-ı Hümayun’un yapısı ve işleyişi, Kazaskerliklerin fonksiyonları, Saray teşkilatının yapısı, Enderun ve Şeyhülislamlik gibi mühim kurumların merkezi ve etkin görünümüne yine XVI. yüzyılın ortalarında kavuştuğu bilinmektedir. Tüm bu siyasal ve idari örgütlenme biçimine paralel olarak toplumsal yapının da bu dönemde önemli bir dönüşüme sahne olduğu görülür.

İstanbul, nüfusu yarım milyona ulaşmak üzere dönemin Dünya üzerindeki en kalabalık ve önemli metropolü hâline gelirken; diğer Anadolu, Orta Doğu ve Balkan kentleri de imar ve iskân faaliyetleri ile çevrelerindeki kırsal alanların ekonomik ve idari yapısına bütünlük katacak şekilde hem fonksiyonel olarak hem de nüfus itibarıyla gelişmiş bir görünüm sunar. Edirne, Sofya, Selanik ve Belgrat gibi şehirler Balkanlar için; Bursa, Konya, Amasya, Manisa, Malatya, Kayseri, Diyarbakır, Ankara gibi şehirler Anadolu için; Bağdat, Halep, Şam, Kahire ve İskenderiye gibi şehirler de Orta Doğu bölgesi için önemli birer merkezdir. Erzak ve para sirkülasyonu, dönemin sanayi üretimi ve imar faaliyetleri bakımından bu şehirler hem çevrelerinin hem de bölgelerinin önde gelen merkezlerine dönüşmüşlerdir. Tüm bu kentlerdeki nüfus içerisinde, merkezi yönetimin taşradaki uzantıları olan idari ve askeri kurumlarda görevli yönetici ve askerler ile yine çoğu yönetim ağı içerisinde önemli görevler ifa eden ümeranın taşrada bina ettirdikleri eğitim ve sosyo-ekonomik amaçlı vakıflarda çalışanlar önemli bir yer tutmaktaydılar. Ticaret ve sanayi erbabı da kentli nüfusun kadimden beri önemli bir kesimini oluşturmaktaydı. Kentli nüfusa, XVI. yüzyılın ortalarına doğru gittikçe artan bir oranda yeni sosyal gruplar eklenmeye başladı. Bunların başında, yerli imalat ve taşıma sektöründe çalışmak üzere kente gelenler ile sayıları hızla artan medrese öğrencileri bulunmaktaydı. İşte, kentlerdeki medreselere okumak ya da okuma bahanesiyle beslenmek üzere akın eden öğrenci kitlesinin yarattığı talebin bir

süre sonra mevcut medreselerce karşılanamaması ve bunun yarattığı sosyal olaylar, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Medrese önlerine gelen ve içeri girmeye çalışan bu genç nüfusta yüzyılın ortalarına doğru yaşanan hızlı artışın sebepleri neydi? Genç nüfus eğitim amacıyla önüne yığıldıkları medreselere neden bu kadar teveccüh göstermekteydiler? Hızla artan talebin karşılanması mümkün müydü? Talebelerin medreseye dâhil olamamaları ya da dâhil olmak için medrese önlerinde aylarca beklemeleri, ne gibi sosyal huzursuzluklara sebebiyet vermişti? Talebe adaylarının çıkardığı bu türden huzursuzluklara Medrese yönetimleri ile Merkezi yönetimin bakışı nasıldı ve önerilen çözümler var mıydı? İşte bu ve benzeri sorulara aranacak cevaplar çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Konuların tartışılması sürecinde kullanılacak en önemli kaynak ise 3 numaralı *Mühimme Defteri* olacaktır¹. Mühimme defterleri, Divan-ı Hümayun'da² tartışılan ve görüşülen hususlarla ilgili olarak merkezi yönetimin Padişah adına ilgili taşra yönetici katmanlarına gönderdiği ferman, hüküm, buyruldu ya da başka türden yazıların birer kopyasının divan kalemi tarafından tutulması ile ortaya çıkmış önemli bir belge koleksiyonudur. İlk örneklerini XVI. yüzyılın başlarında gördüğümüz bu türden defter serisine XVI. yüzyılın ortalarından itibaren düzenli olarak ulaşmak mümkündür. Zira arşivlerde muhafaza edilebilmiş seri haldeki Mühimme defterleri koleksiyonlarının tarihi XVI. yüzyılın ortalarından başlamaktadır.

Medrese Önünde Suhteler

XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Kanuni Sultan Süleyman 30 yıldan beri hükümranlığını devam ettirmekte; bir taraftan İran seferleri devam ederken diğer taraftan da Avusturya ve Macaristan'la savaş sürmekteydi. Temeşvar'ın zabtının da gerçekleştiği seferlere paralel olarak denizlerde de Barbaros Hayrettin Paşa ve Turgut Reisler kumandasından Osmanlı donanmaları, Preveze'nin ardından Batı Akdeniz sahilinde etkin olmaya başlamışlardı (Uzunçarşılı, 1988, ss. 376-380). Uzun süre devam eden İran'la savaşlar ancak 1555 yılında imzalanan Amasya anlaşması ile son bulacaktı (Uzunçarşılı, 1988, s. 361). Kanuni döneminde devam eden uzun süreli savaşların iç yönetimde bazı sorunlara yol açtığı, yeniçerilerin dönem dönem huzursuzluk yarattığı bilinmektedir. Siyasal ve toplumsal ortamın bu şekilde gerildiği bir dönemde Osmanlı "nizam-ı alemi"ni tehdit etmeye başlayan başkaca dış dinamikler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunlar arasında Avrupa'da meydana gelen topyekûn

¹ Mühimme Defterlerinin Osmanlı tarihi için kaynak olarak değeri, ihtiva ettikleri hüküm ve bilgiler için İsmet Binark'ın 3 Numaralı *Mühimme Defteri*'nin yayımlanması için hazırladığı "Sunuş" yazısına bakılabilir. *Mühimme* 3, 1993, ss. IX-XXXI.

² Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişah adına en üst karar alma organı ve yüksek mahkeme görevini yürüten Divan-ı Hümayun'un üye yapısı, yetki, sorumluluk, görev alanı, çalışma şekli ve kalemleri hakkında bk. (Mumcu, 1986, ss. 107-17).

farklılaşma, Amerika kıtasının keşfiyle Eski Dünyaya aktarılan altın ve gümüşün yarattığı ekonomik dönüşüm, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilginin hızlı yayılma araçlarının gelişmesi, Avrupa devletler sisteminde yer alan monarşilerin siyasi, ekonomik ve yönetim alanlarında birbirleriyle kıyasıya rekabete girişmeleri, ateşli silah teknolojisinin gelişmesi... Velhasıl tüm Avrupa'da görülen sosyal, ekonomik, idari ve kültürel değişim rüzgârının Osmanlı coğrafyasına tesiri görülmektedir. İçeride ise XVI. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlayan nüfus artışı, idari sistemin hızla büyümesi ve yeni topraklarla yeni nüfus kitlelerinin İmparatorluğa dâhil olması; tüm bunların beraberinde süregelen savaşların yarattığı mali, idari ve siyasi krizlerin toplumsal katmanları derinden etkilemeye başlaması; savaşların merkezden mesafe olarak çok uzaklarda yürütülmesinin yarattığı sıkıntılar ve bunun topluma mali külfet olarak yansması gibi durumlar söz konusudur. Tüm bu dış ve iç faktörlerin birlikte etkin olduğu dönem tam da XVI. yüzyılın ortalarına tesadüf etmekteydi. Ama bu huzursuzluklar ya da vezaret kavgaları gibi iç yönetim sıkıntılarının hiç birisi şehzadeler olayı kadar yönetimi ve toplumu etkilemiş değildir. Önce Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi (1553), ardından Şehzade Cihangir'in ölümü (1553) sonra da toplumsal gerilimde en büyük payı olmak üzere Şehzade Bayezid'in isyanı (1559 sonu) vakaları, payitahtta ve tüm taşrada derin izler bıraktı (Akdağ, 1975, ss. 108,109). Bu isyanla devletin içine sürüklendiği ağır siyasi bunalım, medreselerin yoğun bulunduğu bölgelerde öğrencilerin açıkça isyan durumuna geçmeleri, leventlerin de bir çekirge uçkunu çapında her yanı kaplamaları için uygun ortamı sağlamıştı (Akdağ, 1979, s. 474).

Tüm bu süreçte bu çalışmanın ana konusu olan medrese olaylarını tetikleyen daha spesifik sebeplere dönecek olursak, medrese-talebe dengesinde meydana gelen değişime dikkatlice bakmak gerekir. Osmanlı iç düzeninin kendi dinamikleri çerçevesinde oluşturulan ve çoğu saray mensubu veya ümera tarafından kurulan vakıflar aracılığı ile finanse edilen ve sayıları artan medreseler, önemli ölçüde artan talebi karşılamakta ne derece yeterli olabileceklerdi? Bu dönemde, büyük kentlerdeki medrese sayılarında görülen göreceli artış mevcut ve büyüyen talebi karşılamakta yeterli olabilecek miydi? Bu sorulara olumlu cevap vermenin mümkün olmadığını dönemin belgeleri açıkça ifade etmektedir. Mühimme defterlerine yansıyan kayıtlarda, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde medrese önlerinde yığılma yaşanmaya başladığı açıkça görülmekteydi. Bu yığılmanın doğal sonucu olarak da güvenlik sorunları çıkmaya başladı. Medrese önlerinde XVI. yüzyılın ortalarından itibaren görülen bu yığılmayı M. Akdağ şöyle tanımlar:

Çiftçi halk kitlelerinin tarımdan karın doyurma olanakları daraldıkça, köy gençleri “çiftlerini bozup” artan bir hızla şuraya buraya dağılmışlar, kendilerine işsiz güçsüz, boş insan anlamına gelen levent adı takılmış olan bu insanların özellikle verimli toprakların yer aldığı yerlere, zengin kişilerin yaşadığı şehirlere yığıldıkları, medreselerin de bu süreçten uzak kalamadıkları açıktır (1975, s. 153).

16. yüzyılın ortalarında, bir yandan nüfusun hızla artması, öte yandan toprak kazandıran savaşların ve zaferlerin durması, vergilerin de giderek ağırlaşması yüzünden, köylerden kentlere ve zengin yörelere nüfus akını başlamıştı. Bu fazla nüfusun eritilebileceği, yararlı hâle getirilebileceği bir alan yoktu. Diğer bir ifadeyle, genç ve dinamik nüfusun memnun olmadıkları statülerini değiştirme imkânı daralmış bulunmaktaydı. Hemen tümüyle gençlerin oluşturduğu bu insanlardan medrese önlerine gelenlere “suhte” ya da “levent” denildiğini belgelerden öğreniyoruz (*Mühimme 3*, ss. 132, 205, 217 vd.).

Medreselere bu derecede öğrenci dolmasının bir diğer nedeni; XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan sürede çok geniş yeni topraklar kazanılmış olmakla, medrese bitirenlere kadılık, naiplik, müderrislik, imamlık ve benzeri vazife edinme kapılarının ardına kadar açık bulunması idi (Akdağ, 1975, s. 154).

Ancak söz konusu döneme gelindiğinde, kadrolardaki sıkışıklık konusunda yeterli bilgi bulunmasa da tahsilini bitirenlerin sayısının devletin ihtiyaçlarından bir hayli fazla olduğu tahmin edilmektedir (Akdağ, 1975, s. 154).

Bu türden bazı “tahminler” yerine doğrudan belgeleri takip ederek sürecin anlaşılmasında, kadro yetersizliğinden ziyade medreselerin kapasite sorununa eğilmek gerekmektedir. Her eğitim kurumunun yönetimi ve harcamaları yine bir vakıf aracılığı ile yapılmakta, vakıf desteği olmadan medreselerin ayakta durması mümkün olmamaktaydı. Medreselerde eğitim verilirken aynı zamanda beslenme, barınma ve bir miktar da burs imkânı sağlanması, öğrenciler için cazip bir avantaj sunmaktaydı. Kasaba ya da köylerde geçimi zorlaşan ailelerden birçoğu, çocuklarını, henüz yetişmekte iken medreselere göndermeyi tercih ediyorlardı. Bu tercihin en belirgin görülebildiği yerlerden birisi, kırsal nüfusun vergi mükellefi olarak kaydedildiği tahrir defterlerinde “muhasıl” kayıtlarındaki artıştır. Zira yüzyılın son çeyreğinde düzenlenen tahrir defterlerinde, şehirlerde ve köylerde çok sayıda “muhasıl” kaydına rastlamak mümkündür. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren “vergi toplayan” anlamı kazanmış olmakla birlikte “muhasıl” tabiri, XV ve XVI. yüzyıllara ait tahrir defterlerinde “ilim tahsil eden” “ilim hasıl eden” anlamlarında kullanılmaktaydı (Sevim, 2000, ss. 222-223). Konuyla ilgili kayıtları inceleyen S. Sevim, XVI. yüzyılın başlarından sonlarına gelinceye kadar tahrir defterlerinde kayıtlı “muhasıl” yani medrese talebesi sayısının arttığını ortaya koymaktadır (Sevim, 2000, s. 222). Diğer taraftan “muhasıl” olarak kaydedilenlerin ilmiye sınıfı

mensupları ile akrabalık ilişkilerine de dikkat çeken Sevim, köylerdeki muhassıl kayıtlarından pek bahsetmez. Buna karşılık Yediyıldız'ın tespitlerine göre, köylerdeki nüfusta da çok sayıda kayıtlı muhassıl yani medrese talebesi bulunmakta ve yüzyılın ikinci yarısında bunların sayısı artmış gözükmektedir.³

Belgelerden anlaşıldığına göre; bu gençlerin bir kısmı, okumak düşüncesinden çok, sığınmak amacıyla medreselere doluyorlardı. Böylece, medrese önlerinde, ihtiyacın çok üzerinde öğrenci birikmeye başlamıştı. Ortaya çıkan huzursuzluk ve kargaşa ortamından yararlanan bir kısım medrese öğrencileri, medreseli olmanın ve medreselerde beraber yatıp kalkmanın verdiği bir dayanışma ruhu ile 10'ar, 20'şer kişilik gruplar hâlinde köyleri, mahalleleri basmaya, her türlü ahlâksızlığı yapmaya, halkı haraca kesip soymaya başladılar (Akdağ, 1975, s. 156). Müderris, kadı gibi ulemadan olan bazı kişiler de bu softa isyanlarını gizli ya da açık destekliyorlardı. Zaman zaman softalar, celâli denen daha büyük eşkıya gruplarına da katılıyorlardı⁴.

Medreselerin toplumun statü değiştirme aracı olarak işlev görmekte olduğu tartışma götürmez bir durumdur. Zira kırsalda ve kentlerde yaşayan genç ve dinamik nüfus için en önemli yükselme araçlarından birisi olan askeriye kanalında, XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren ciddi bir tıkanma yaşanmaya başlamıştı (Koç, 2005, s. 243). Yerli asker kaynaklarından olan sipahilerin sayısında ve etkinliğinde azalma görülmeye başlamış, askeri yapıda Kapıkullarının sayıca ve işlevsel olarak etkinliği gittikçe artmaya başlamıştı. Mevcut sipahi adaylarının dahi askeri sistemde istihdamı zorlaşmaya başlamış ya da süregiden savaşların yarattığı bir yılgınlık ortamı baş göstermişti. Bu sebeple, daha fazla miktarlarda genç nüfusun medrese önlerine yığılmaya başlaması normal bir durum olarak yorumlanabilirdi (Koç, 2005, ss. 243-244).

Medrese önünde yığılmaya başlayan grupların sosyal köken olarak daha çok köylü gençlerden oluştuğu bir varsayımdan mı ibarettir? Bu soruya şimdilik kesin bir cevap vermek mümkün gözükme de eldeki mevcut delilleri yorumlamak ve bazı çıkarsamalarda bulunmak mümkündür. Bu delillerden en önemlisi, medrese önlerinde yatmaya başlayan suhtelerin en azından kentlerde kefil bulamadıkları ve kendilerine medresenin bulunduğu şehirlerde kefil olacak kimse bulmakta zorlanmalarındır. Suhtelerin daha çok kırsal kökenli olduklarına dair kanaati güçlendirecek bir diğer veri de daha önce zikredildiği üzere, tahrir defterlerindeki "muhassıl" kayıtlarında görülen artıştır (Yediyıldız, 1985, s. 70; Sevim, 2000, s. 222). Köylü nüfusun, içinde bulunduğu vergi mükellefiyeti,

³ Mesela Ordu'da 1530'larda hiç kaydı geçmeyen "muhassıl"lara, 1547'de 58, 1613'te de 82 kişi olarak tesadüf edilmekteydi (Yediyıldız, 1985, s. 70).

⁴ Sinop kadısının bildirdiğine göre bölgedeki suhteler ya da "sühte sûretindeki" kimseler "yüz elli dahı ziyâde levend cem' olup âlet-i harble karye-be-karye gezüp evler ve yollar basup..." etrafa oldukça zarar vermekteydiler (*Mühimme 6/II*, s. 120).

üzerine yazılı olan toprağı ekip-biçme zorunluluğı, bir yerden bir yere hareket etmede yaşadığı kısıtlılık gibi sebeplerle hâlimden memnun olmadığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bu durumu daha da ağırlaştırıcı coğrafi şartlar ve kuraklık, çekirge istilası vb. gibi çevresel faktörler de ilave olabilir. Ancak daha da önemlisi görece müreffeh bir dönemin getirdiğı nüfus artışının, bir süre sonra iklimsel ve ekilebilir alanların sabit kalması sebebiyle artan nüfus için yetersiz hâle düşmesi gibi faktörlerle daha da ağırlaşmaya başladığını ileri sürmek için yeterli kanıtlar mevcuttur. Anadolu coğrafyası XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bir takım iklimsel koşulların etkin olduğu bir zaman dilimine girmeye başlamıştır. Buna coğrafyacılar “geç buzul çağı” adını vermekte ve genel bir soğuma evresinden bahsedilmektedir. Diğer taraftan teorik olarak nüfus artışını sürdürmeye ya da artan nüfusu beslemeye devam edecek miktarda ekilebilir arazinin bulunması; ya da verimliliğı arttıracak teknolojik bir değışim yaşanması gerekmektedir⁵. Oysa veriler ne böyle bir ekilebilir arazi artışından ne de verimlik oranını yükseltecek teknolojik bir değışimden bahsetmektedir⁶. Diğer taraftan tarımsal faaliyetleri devam ettirmeye ve köylülüğü sürdürülebilir kılmaya yarayacak başka enstrümanlarda da değışim yaşanmaktadır. Artan nüfusun arazi ve sosyal taleplerine karşın hem ekilebilir arazinin sınırlı olması, hem de bu arazi üzerinde tarım yapmak için ön koşullardan bir diğeri olan öküz tedarik konusu köylülerin üstesinden gelmeleri gereken iki önemli problemdir. Her iki girdinin de fiyatları XVI. yüzyılın ortalarından itibaren hızla artmaya başlamıştır (Koç, 2012, s. 147). Böylece, artan nüfusun kırsalda hayatını devam ettirmesi için gerekli asgari koşulların temininde de bir daralma meydana gelmişti. Arazi fiyatları ve bu araziye işlemek için gerekli hayvan gücünün temininde yaşanan bu zorluklar, köylü nüfusu, geleceğini tarıma bağlama konusunda ümitsizliğe düşürmüş, kendi çocuklarının geleceğı için bazılarının medreseye yönelmesini anlaşılır hâle getirmiştir. Tarımda maliyet fiyatlarının artması, girdi maliyetlerindeki spekülasyon dalgaları, vergi baskısı vb. gibi faktörler tarımsal faaliyeti ve dolayısıyla köylü üretimini baskı altına almış, bu da köylü nüfusun statü değıştirme yollarını zorlamasına sebebiyet vermiştir. Genç nüfusun medrese önlere yığılmasında, bu tür yapısal faktörlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

⁵ Öküz yardımıyla kara saban kullanılarak ekim yapılan bu dönem için, sulama tekniklerinin de çok kısıtlı olduğu, Anadolu coğrafyasında tarımsal üretimdeki ortalama verimlilik oranının oldukça düşük olduğu gözükmektedir. Tüm Ortaçağlar için bu oran bire üç ile bire altı arasında değışmekle birlikte ortalama bire beş şeklinde tespit yapılmaktadır (Öz, 2000, s. 527).

⁶ Konuya muhtelif çalışmalarında dikkat çeken M. Öz (2000, ss. 527-529), Anadolu sancakları arasında, Urfa hariç, XVI. yüzyıl boyunca ekilebilir toprak ile tarımsal üretimdeki artışın, nüfus artışının bir hayli gerisinde kaldığını tespit etmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da kişi başına düşen tarımsal üretim 1570'lerde azalmıştır (Öz, 2000, ss. 528, 529).

Medrese Önünden Eşkıyalığa

Osmanlı medreselerinde talebeler için önemli avantajlar bulunduğu bilinmektedir. Yeme, içme ve barınma gibi ihtiyaçlar medrese vakıflarınca karşılandığı gibi talebelere belirli miktarlarda burs da tahsis edilmekteydi. Bu türden cazip imkânlarla öğrenim görmek, mezuniyet sonrasında da devlet kademelerinde ya da dini kurumlardan birinde küçük de olsa bir post elde etmek, geçimlik için önemli bir avantaj sağlamaktaydı. Dahası klasik Osmanlı toplum tasnifine göre, berat ile elde edilen küçük bir görev dahi yeni bir statü demektir⁷. Bu tasnif biçimine göre, beratla ataması yapılan herkes askeri sınıfa dâhil olmakta, bu da ilgiliye başlangıçta önemli vergi bağışlıkları sağlarken toplumda da farklı bir konum elde edilmesine ve buradan daha saygın ve müreffeh bir hayata evrilme imkânı vermekteydi. Medrese önüne gelen gençlerin tümünün bu beklenti ve avantajları düşünerek geldiğini iddia etmek abartılı olacaktır. Ancak, her talebe namzedi en azından medrese dâhilinde hayatını belirli ölçülerde kolay idame ettirecek şartlar bulunduğunu biliyordu. Bu sebeple, ister tarımsal faaliyetlerde görülen zorluklar, isterse medresenin cazip imkânlar sunması sebebiyle olsun, XVI. yüzyılın ortalarında medrese önlerine çok sayıda gencin yığıldığı muhakkaktır. Kapasiteleri sınırlı olan medreselerin tüm talepleri karşılamadığı, dışarıda, medrese önünde bekleme ve toplanmaların yaşandığı yine belgelerden anlaşılmaktadır⁸.

Medrese önünde toplanan talebe adaylarının, sayıca fazlaşması ve kapasite sorunu yüzünden içeri alınmamaları sonucu sorunun büyüyerek, dönemin belgelerindeki ifadeyle, “suhte şekavetine” dönüşmesi için fazla beklemeye gerek kalmadı. Medrese imkânlarından faydalanamayan öğrenci adaylarının bir araya gelerek etrafa zarar vermeye başlamaları, halktan zorla yiyecek, barınma ve mal mülk almaya başlamaları, doğal olarak tepkilere yol açtı. Mühimme defterlerine yansıdığı kadarıyla bu tür faaliyetleri hem suhteler hem de suhte

⁷ Osmanlı kanunnamelerinden askeri-reaya ayrımı çok açık bir şekilde yapılmıştır: “...Ve kaza ve tedris ve meşihat ve tevliyet ve nezaret ve sayir anların emsali menâsıbdan şöyle ki ‘atebe-i ‘aliyyeye mülazemet ile virilür, anların emsali ‘askerîdir. Ve ‘askerinin evladından şöyle ki bir derecededir ve kimseye ra‘iyyet yazılmamış ola ve zevcatı bi'l-fi‘il taht-ı nikahında ola ve ‘askerinin kulları ki ba‘de'l-i‘tak ehl-i ‘asker hizmetinde olalar ve ma‘îşetleri ehl-i ‘askerden ola ve kimseye ra‘iyyet yazılmış olmaya.... ‘askeri hükmündedir...” (Beldiceanu, 1967, v. 35a-36a).

⁸ “...Uluborlu nâm kasabada vâkı‘ olan medresede on beş nefer ehl-i fesâd sühteler cem‘ olup dâ‘imâ re‘âyâyı rencide itmekden hâli olmayup âhar vilâyetden hac niyyetine ba‘zı Müslimânlar kasaba-i mezbûreye gelüp konduklarında yatsu vaktinde ittifâk ile odaların basup bir mikdâr altunun ve bir mikdâr nakd akça ve sâ‘ir espâb ü silâhların [ve] neye mâlikler ise alup...”, (*Mühimme 3*, ss. 541-542); “...Mahmiyye-i Magnisa‘da vâlidem merhûme *tâbe serâhâ* imâreti mütevellîsi Dergâh-ı mu‘allâ‘ma mektûb gönderüp mahmiyye-i mezbûr[e]de vâkı‘ olan imâretine etrâfdan sühtelerün ve levendâtun kesreti olup fesâddan hâli olmamağın...”, (*Mühimme 3*, s. 247).

kılığındaki kimseler ve leventler, yani işsiz güçsüz boş gezen taife, çoğu kez bir araya gelerek ortaklaşa yapmaya başlamışlardı. Suhte ve levent taifesi olarak adlandırılan bu gruplardan hangilerinin suhte, hangilerinin levent ya da suhte kılığına girmiş serseri takımı olduğunu ayırt etmek mümkün değildi. Bu grupların etrafa saldırmaya, halka zarar vermeye başlamaları başka grupların bazen yerel idarecilerin de olaya dâhil olmasına yol açıyordu⁹. Ama çoğunlukla yerel idareciler, vakıf mütevellileri, kadılar, sancak beyleri ve tüm askeri zümre ya da malına canına kastedilen halk, bu suhte ve levent taifesinden yazılı olarak şikâyetlerde bulunuyordu. Payitahta mektup ya da adam göndererek yapılan bu tür şikâyetlerde, suhte ve levent gruplarının ne tür eylemler yaptıkları, halka ne gibi zararlar verdikleri açık bir şekilde dile getirilmekteydi. Dahası etraftaki bazı kamu görevlileri ve imaret yetkilileri de suhteler gibi davranarak halkı soymaya başlamıştı. Mesela Malkara'da yaşanan bir olayda, bazı imaret yetkililerinin de olaylara nasıl karıştığı konusu detaylı bir şekilde anlatılmaktadır:

....Hâliyâ Migalkara kadısı Südde-i sa'âdet'üme mektûb gönderüp kasaba-i mezbûre halkı gelüp: "Sûhte tâ'ifesi yetmiş ve seksen nefer olup âlet-i harb ile gezüp ev basup oğlan çekmek kasdına gündüzün bağlarda yatup bağlarımızı ve bostânlarımızı harâb idüp ve imâret huddâmı dahı gelüp on-on beş nefer sûhte on beş günden ziyâdedür ki her gün âlet-i harb ile imârete gelüp kendü hisselerin alduktan sonra şu mikdâr yoldaşımız vardur diyü fukarânun yemeğinden haylî yemek alup söylemeğe havf iderüz; küllî cem'iyetleri vardur" diyü haber virdüklerin ve kendü dahi mesâlih-i Müslimîn için at ile bir yire giderken, kasaba içre âlet-i harb ile niçesi karşı gelüp ok atup kılıç çeküp ceng-i azîm idüp.... (*Mühimme 3*, s. 89).

Bu ve benzer şikâyetler tüm Anadolu sancaklarından gelmekteydi. Suhte ya da suhte kılığına girmiş serseri takımı ile levent taifesinin yaptığı eşkıyalık mala mülke zarar vermekle de kalmıyordu. Çoğu yerde bunlar, halkın canına ve

⁹ "Aydın begine hüküm ki: mektûb gönderüp hüküm-i şerîf mücebince livâ'-i mezbûrun ehl-i fesâdı tefâhhus olındukda Tire kazâsına tâbi' Ezine nâhiyesinde on beş mikdârı yaraklu sûhte gelüp Tercemlü nâm karyede bir Müslimânun evin basup üç binden ziyâde akçasın alup te'addî itdüklerinde il-eri üşüp Hüsâm nâm başlarını Gaybî nam sûhtesiyle ele getirüp sana iletdüklerinde yatakların ve durakların tefâhhus idüp nefsi-i Tire'de bi'l-fi'l ases-başı olan, türbeye bir yeşil kadife döşek virüp ve mezkûrun bacanağı Derzi Hacı asesbaşı, kadîmden yatağ ve durağımızdur didüklerinde mezkûr Hacı'nun evi aranup mezkûrûn sûhtelerün ba'zı espâbları bulunup Şer'ile hakkından gelinüp ve mezkûr ases-başidan döşek sü'âl olındukda, "*hâtunımundur*" diyüp inde's-şer' sâbit idemeyüp kadîmden ehl-i fesâd olmağın habs olındı diyü bildürmissin..." (*Mühimme 3*, s. 597).

çoluk çocuğunun hayatına da kast edecek boyutlara ulaşıyordu¹⁰. Aydın Beyine gönderilen bir hükümde; bölgede suhte ve suhte namına bazı ehl-i fesad zuhur eylediği, silahlanan bu grubun milletin canına ve çocuklarına musallat olduğunun haber alındığı bildirilmekte ve buna karşı tedbirler alınması istenmekteydi (*Mühimme 3*, s. 476). Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, suhte kılığında eşkıyalık yapanların oranı daha fazlaydı¹¹.

Suhte Şekavetinin Yaygınlık Derecesi ve Alınan Tedbirler

Medrese önünde yığılan suhte taifesi, suhte suretinde hareket eden serseri taifesi ve levent gruplarının, İmparatorluğun neredeyse en görkemli döneminde tüm Anadolu'da halka ve yönetime zarar vermeye başlamaları, aslında daha büyük olayların habercisiydi. Suhte ve levent taifesinin bu eşkıyalık hareketleri, başka grupların da kendilerine katılmaları sürecini beraberinde getirecek, savaşımlardan kaçan ya da hakkını alamayan kapu halkı ile sipahiler de eşkıyalık yapmaya başlayacak, ardından da Celali İsyanları dediğimiz büyük toplumsal hareket dönemi başlayacaktır. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde artık yerleşik köylü halk, önce suhte ve levent taifesi ardından da askeri sınıf mensuplarının taciz ve zulmünden bıkmış olarak topyekûn harekete geçeceklerdir. Celali İsyanları, Anadolu'nun Osmanlı döneminde gördüğü en büyük karışıklık dönemidir ve izleri toplum nezdinde hâlen devam etmektedir. Bu sebeple Celali İsyanları öncesinde meydana gelen suhte hareketlerinin yaygınlık derecesi ve alınan tedbirler konusuna değinmek, meseleyi daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

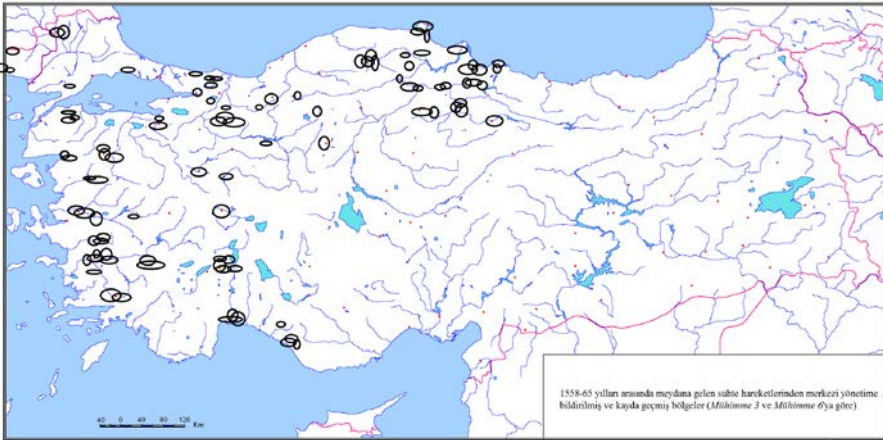
Suhte hareketlerinin yaygınlık derecesi konusunda yine *3 Numaralı Mühimme Defteri* önemli ipuçları sunmaktadır. Defterdeki ilk hükmün tarihi 19 Haziran 1559, son hükmün tarihi ise 1 Aralık 1560'tır. Diğer bir ifadeyle, defter tam olarak bir buçuk yıl boyunca Divan gündemine gelen konulara dair 1665 hüküm

¹⁰ "Göynik kadısına hüküm ki: Müşârün-ileyh mektûb gönderüp Yürükler nâm karyeden Kara Boyacı-oğlı Mustafa nâm levend bir kaç levend ile Şa'bân nâm kimesnenün evin basup cebren hâtûn çeküp bir hafta koyuvirmeyüp envâ'-ı hakaretler itdiler diyü mezbûr Şa'bân şikâyet idüp ve cem'-i kesîr dahi hırsuz u harâmîdür diyü şehâdet idüp ve Alan nâm karyeden Mengen-oğulları Ahmed ve Mahmûd nâm sûhteler kız ve oğlan çeküp ve Kaya-dili'nden Yağlı Kayış dimekle ma'rûf Kara Mehmed b. Tursun nâm levend bir kimesneyi çalup kolın düşürüp dahi gayrı fesâdınun nihâyeti olmayup hîn-i teftîşde ele gelmeyüp gaybet eyledüklerin bildürüp mezbûrlarun ele gelmeleri ehem-i mühimmâtdan olmağın buyurdum ki..." (*Mühimme 3*, s. 205).

¹¹ "Kastamonı beğine hüküm ki: Sinob kâdîsı mektûb gönderüp; "Kastamonı sancağına tâbi' Sinob kazâsında ahâlî-i vilâyetden cemm-i gafîr ve cemâ't-i kesîr mahfil-i kazâya gelüp tezallüm itdiler ki: "Sûhte sûretinde yüz elli dahi ziyâde levend cem' olup âlet-i harble karye-be-karye gezüp evler ve yollar basup müslimânların oğlancıkların ve kızların ve avretlerin çeküp; "Nezr ü kurbânımız vardır." diyü altun u akça vü esbâbların gâret idüp cebren ve karhan müslimânları elinden ve ayağından asup ziyâde tecâvüz idüp..." (*Mühimme 6/II*, s. 120).

içermektedir. Bu konulardan 44 kadarı doğrudan suhte veya suhte ve levent şekaveti hususundadır. Bir başka ifadeyle, bir buçuk yıllık dönemde, Divan'dan cevap yazılmayı gerektirecek en az 44 suhte eşkıyalığı vakası yaşanmıştır. Bu veri, yaşanan ve merkeze şu ya da bu şekilde bildirilen suhte olaylarının sıklık derecesi hakkında bir fikir vermektedir. Bu hiç de azımsanamayacak bir orandır. Divan gündemine her on günde bir suhte vakası haberi geldiğini ifade etmek, yanlış sayılmaz. Konuyla ilgili diğer bir husus ise olayların coğrafya üzerindeki yaygınlık derecesidir. Şikâyetler daha çok hangi bölgelerden gelmiştir? Belirli bölgelerde yoğunlaşma görülmekte midir? Hiç şikâyet gelmeyen bölgeler var mıdır? Var ise yoğunlaşmayı veyahut şikâyetsizliği nasıl izah etmek gerekir? Mühimme defterine yansıyan kayıtlardan yine, şikâyet bölgelerini tespit etmek mümkündür. Bu bölgeler arasında dikkat çeken yerler bulunmaktadır: Bölgeleri defterdeki sıralanma biçimine göre zikretmekte yarar vardır: Edirne, Karesi, Biga, Edremit, Kandıra, Malkara, Taraklı, Göynük, Akyazı, Ilıca, Osmançık, Amasya, Aydın, Hamid-ili, Teke-ili, Saruhan, Menteşe, Samsun, Bafra, Sinob, Gedegra, Kavak, Ladik, Canik, Tire, Balıkesir, Beg, Çorum, Osmançık, Merzifon, Gümüş, Akyazı, Şile, Göynük, Manisa, Çarşamba, Silivri, Kavala, Eğridir, Kütahya, Lazikiye, Karahisar, Alaiye, Çine, Tokat, Yenice-i Karasu, Uluborlu, Akseki, Kastamonu, Boyâbâd, Tozgan, Bursa, Yalakabad, Sapanca, Bolu, Rum.

Bu bölgelerden bazıları defterde, bir buçuk yıllık dönemde, iki ve daha fazla sayıda zikredilmiştir. Bu da bazı yerlerdeki şekavetin önlenmesi yerine, olayların daha da arttığı anlamına gelmektedir. Bu bölgeleri harita üzerinde görmek daha çarpıcı olacaktır.

Harita: 1558-65 döneminde suhte hareketlerinden merkezi yönetime bildirilmiş ve kayda geçmiş bulunan yerler (*Mühimme 3* ve *Mühimme 6*'ya göre).

Buna göre, öğrenci hareketlerinin daha çok Anadolu'nun iç ve batı bölgelerinde yoğunlaştığı, Rumeli'nde de daha çok Edirne ve Çanakkale bölgeleri yani Trakya'nın batı kesimlerinde görüldüğü sonucu çok açıktır. Şikâyet mekanizmasının işleyiş biçiminde yaşanabilecek aksaklıkları dikkate almak kaydıyla, 1559 yazından 1560 Aralık ayı başına kadar geçen zaman zarfında, Anadolu'nun tüm batı bölgeleri ile Trakya'da suhte ya da suhte kisvesinde çok sayıda levent taifesi tarafından gerçekleştirilen olaylar yaşanmıştır.

Devletin olaylar karşısında takındığı tutum ve aldığı önlemlerden, suhteler tarafından veya suhte kisvesinde bazı kimseler tarafından yapılan şekavetin sebeplerini yeterince analiz etmediği ya da edemediği anlaşılmaktadır. Beyler ve kadınlara gönderilen hükümlerde meselenin “şeriat ve kanun” dâhilinde ele alınması istenmiş, eşkıyalığın önüne geçilmesi için her türlü askeri tedbirin alınması talep ve emredilmiştir. Bu emirlerin ne derecede yerine getirildiği, ya da alınan tedbirlerin medrese namzedi öğrenciler tarafından yapılan eşkıyalığın önüne geçtiği konusu elbette tartışmalıdır. Öğrenci ya da öğrenci namzetlerinin başlattığı hareketler, diğer işsiz-güçsüz levent taifesinin giriştiği saldırılarla birleşmiş ve ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri Anadolu'yu yüzyılın sonlarına doğru tam bir savaş alanına dönüştürmüştür. Anadolu'nun dirlik ve düzenliği ortadan kalkmış ve çok sayıda köylü nüfus yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır. Ankara gibi bazı kentlerde ise yerel ahali kendi tedbirlerini almak zorunda kalmış; hatta o zamana kadar hayli genişlemiş olan şehrin etrafına yeniden surlar örmeye mecbur kalmıştır. Anadolu iskân tarihi ve nüfus hareketleri bakımından bu sürecin etkileri uzun yıllar devam etmiş ve Türkiye, XVI. yüzyılın ortalarındaki nüfus yoğunluğuna yeniden ancak XIX. yüzyılın başlarında kavuşmuştur.

Kaynakça

- Acun, F. (2002). Celali İsyanları. *Türkler* (H. Celal Güzel, K. Çiçek ve H. İnalçık, Ed.) içinde (C. 9, ss. 695-710). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Akdağ, M. (1975). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: "Celali İsyanlar"*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559)*. Cilt 2. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Beldiceanu, N. (1967). *Code de Lois Coutumières de Mehmed II : (Kitâb-ı Qâvânîn-i 'Örfiyye-i 'Osmânî)*. Wiesbaden: Otto Harassowitz.
- Burke, P. (2000). *Tarih ve Toplumsal Kuram* (Mete Tunçay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Griswold, W. J. (2000). *Anadolu'da Büyük İsyân, 1591-1611* (Ülkü Tansel, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Koç, Y. (2005). Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum. *Bilgi*, 35, 229-245.
- Koç, Y. (2012). 16. Yüzyılda Tarımda Yatırım Maliyeti Sorunu ya da "Resm-i Tapu" ve Öküz Fiyatlarına Dair Bazı Gözlemler". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 139-148.
- Muhimme 3.* (1993). *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Özet ve Transkripsiyon*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (Haz.), Ankara: Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Muhimme 6/II.* (1995). *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), Özet-Transkripsiyon ve İndeks*. Cilt II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (Haz.), Ankara: Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Mumcu, A. (1986). *Divan-ı Hümayun*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Öz, M. (2000). 15-16. Yüzyıllarda Anadolu'nun Sosyal Tarihine Dair Araştırmalar: Genel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 07-09 Nisan 1999, Bildiriler* içinde (ss. 525-532). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Öz, M. (2002). 16. Yüzyılda Anadolu'da Tarımda Verimlilik Problemi. *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler* içinde (C. III, Kısım, III, ss.1643-1651). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, S. (2000). Tahrir Defterlerindeki Muhassıl Deyimi Üzerine Bazı Bilgiler. *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 07-09 Nisan 1999, Bildiriler* içinde (ss. 219-226). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. Cilt. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yediylıdız, B. (1985). *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

